In-Nies tas-Snajja' fl-Ewwel Snin ta' l-Ingliżi f'Malta

Ta' Ġużè' Gatt

(Jaqbad mal-faċċ. 87 f'"IL-MALTI" ta' Settembru, 1954)

Bħalma fi żmien l-Ordni, wieħed mill-Gran Mastri (aktarx kien Martino Garzes, 1598-1601), warrab il-furnara mill-Belt u tefagħhom Ħal Qormi, biex jeħles mid-dħaħen ta' l-ifran tagħhom, hekk ukoll fi żmien l-Ingliżi, ftit snin wara li Gżiritna għaddiet f'idejhom, il-Gvern ried, sa fejn seta', jeħles lin-nies mit-tgermid u l-ħsejjes kbar li kienu jagħmlu l-ħaddieda, minħabba x-xogħol tagħhom. Biex jasal f'dan l-iskop, ħabta ta' l-1809, il-Gvern bena dawk l-imħażen (ħwienet) ta' maġenb il-Barrakka l-Qadima (t'isfel) ħalli l-ħaddieda jkunu jistgħu jmorru fihom, jaħdmu fis-sengħa tagħhom hemm, imwarrbin xi ftit min-nies. U bħalma Ħal Qormi, minħabba l-għadd kbir ta' furnara li marru jgħammru fih, ħa l-laqam ta' "Casal Fornaro", hekk ukoll ħdejn il-Barrakka t'Isfel, minħabba n-nies tas-sengħa li semmejna, u li marru jaħdmu hemm, ħa l-laqam tiegħu, billi beda jissejjaħ is-"Sur tal-Ħaddedin".

Il-Gvern, fost l-oħrajn, l-ewwel ma ried ibattal mill-ħaddieda minn dawk l-imħażen li qabel il-gwerra li għaddiet kien hemm fi Triq San Kristofru, taħt l-Università. F'wieħed minn dawn kien hemm Ġanpatist Barro, Imgħallem kaldaran. Lil dan tawh ħanut mill-ġodda ta' fejn il-Barrakka t'Isfel.

Ieħor li kien joqgħod hemm, Ġanpatist Muscat, għamel petizzjoni lill-Gvernatur. Fiha fisser kif minflok il-ħanut li kellu taħt il-Kwartier ta' Putirjal, tah wieħed mill-imħażen ta' taħt l-Università, li jġib in-Nru. 36 (Triq San Kristofru), fejn tal-kera tiegħu, qiegħed iħallas 24 skut fis-sena. Iżda, billi dan il-ħanut, minħabba d-dħaħen u l-ħsejjes li jagħmel bix-xogħol tiegħu, hu ta' ħafna tfixkil għall-Bank "Anglo-Maltese" (2) ġie ordnat biex joħroġ minn hemm. Għalhekk, f'dil-qagħda msejkna tiegħu, idur lejn il-ħniena tal-Gvernatur, u jitolbu biex iġiegħel lill-Amministratur tal-Bini tal-Gvern jagħtih ħanut f'liema naħa tkun tal-Belt, bl-istess ħlas ta' 24 skut kera fis-sena. Terġa', tħajjar jitolbu din il-grazzja, għaliex jaħseb li jistħoqq li tingħatalu, billi għal 14-il sena qeda bl-onestà kollha lill-

---

(2) Għall-bidu, dan il-Bank twaqqaf fi Triq San Pawl, qrib San Kristoforu.

Ordni. Ta' dan ix-xogħol qala' Degriet minn għand il-Gran Mastru, li jsir Kapu Mastru ta' l-Imgħallmin Haddieda. Sal-1810 kien qed jaqdi bħala Konslu tan-nies tas-sengħa tiegħu. Qatt ma ta lill-Gvern x'igemgem minnu f'għemilu u fix-xogħol ta' ħaddied. Għal 18-il xahar qeda lill-Kummissarju Borghman, u minn dan stħoqq it-tifħir tiegħu. Hadem lis-Sur Picott (Pigot?) xi xogħlijiet, u dan għogbuh ħafna. Għal 9 xhur sħaħ qeda lis-Sur Kav. Fox u lill-Kav. Cameron, kemm f'Malta, kemm f'Għawdex. Għalhekk bis-saħħa ta' dawn il-ħafna xogħlijiet li għamel, u ma' l-onestà li wera fil-ħidma tagħhom, flimkien mal-ħtieġa kbira li għandu ta' ħanut, biex igħajjex il-familja tiegħu, jittama li l-Gvernatur jagtih dil-grazzja.

Il-Gvernatur qata', fit-23 ta' Mejju, 1810, biex Muscat jitlob lill-Amministraturi tal-Bini tal-Gvern. Muscat hekk għamel, u dawn tawh ħanut minn dawk ta' ħdejn il-Barrakka t'Isfel. Iżda Muscat għamel petizzjoni oħra lill-Gvernatur, fejn qallu li ma jistax jitlaq minn fejn hu, qabel ma terġa' tinbena mill-ġdid il-forġa tiegħu fil-ħanut li tawh. Għax, ladarba dil-forġa nħattet mill-ħanut li kellu ta' qrib Putirjal, u b'ordni tal-mejjet Gvernatur Ball, inbniet b'nefqa ta' l-Amministrazzjoni fil-ħanut li kien qiegħed fih, hekk ukoll għandu jsir issa, fil-ħanut ġdid li tawh, ladarba din reġgħet inħattet minħabba fihom, biex ikun jista' jitlaq minn fejn hu.

Il-Gvernatur qabbad lill-Amministrazzjoni biex tiehu ħsieb tibnilu l-forġa b'nefqa minn tagħha. Dawn il-ħwienet ġodda, ta' ħdejn il-Barrakka t'Isfel, qanqlu ħafna tilwim bejn dawk li riedu jikruhom, u għalhekk kienu ta' bosta ksir ir-ras għall-Amministrazzjoni tal-Bini tal-Gvern.

F'Settembru ta' l-1810, Pietru u Ċikku, aħwa Troisi, ħaddieda mill-Belt, għamlu petizzjoni lill-Gvernatur. Fiha fissru, kif 6 xhur qabel għamlu rikors fejn talbu jikru wieħed mill-ħwienet ġodda li saru ħdejn il-Barrakka t'Isfel, biex fih jaħdmu s-sengħa tagħhom ta' ħaddieda. Dar-rikors baqa' għand l-Amministraturi, bla ma tawhom ebda tweġiba għalih. Iżda mbagħad raw li dak il-ħanut li talbu ġie mogħti lil Ġużè Serra, Imgħallem Kaldaran, fejn tefa' fih xi għodod tiegħu.

L-imsemmi Serra għandu 3 ħwienet fil-Belt. F'wieħed iżomm lavrant tiegħu. F'ieħor għandu ħwejjeġ maħduma tarram għall-bejgħ. Fit-tielet jaħdem hu s-sengħa tiegħu, waqt li issa kiseb ir-raba' wieħed minn għand il-Gvern.

B'dan li qalu (l-aħwa Troisi) riedu juru lill-Gvernatur, il-kilba li għandu Ġużè Serra, li jikseb ħafna ħwienet taħt idejh, waqt li huma ma jridux għajr wieħed biss—dak l-istess wieħed li talbu sitt xhur ilu. Fuq hekk talbu lill-Gvernatur biex iġiegħel lil Serra jitlaq l-imsemmi ħanut ħalli dan jiġi mogħti lilhom.

Il-Gvernatur, fl-14 ta' Settembru, qabbad lill-Amministraturi biex jagħtuh tagħrif dwar dak li talbu l-aħwa Troisi.

L-Amministraturi qalu li meta ġew biex jikru dawk il-ħwienet ġodda li bnew ħdejn il-Barrakka t'Isfel, bosta kienu dawk li talbuhom, fosthom Ġużè Serra, kaldaran. Dan qal li jinħtieġ ħanut, billi jkollu jitlaq dak li għandu fejn qed jaħdem is-sengħa tiegħu, minħabba li s-sid għamillu kawża, għax qal li d-dħaħen qed jagħmlu ħsara lill-bini tiegħu. Is-sid irid li jerġa' jikri lil Serra, iżda bi ftehim ġdid li ma jqabbadx nirien aktar, inkella jfittex joħroġ minn hemm biex jikrih lil ħaddieħor.

Billi huma tfixxkfu u raw li kulma qal Serra huwa minnu, u billi, barra l-ħtieġa li Serra jinsab fiha, qiesu wkoll il-ħidma tiegħu li għamel għal din l-Amministrazzjoni u għall-Isptarijiet, tawh wieħed mill-ħwienet il-ġodda.

Wara, l-aħwa Troisi għamlu petizzjoni biex Serra joħroġ mill-imsemmi ħanut li tawh. Biex ta' Troisi juru li Serra qed iżomm, bħalma ħasbu huma 3 ħwienet, barra l-ieħor tal-Gvern, semmew is-sidien li qed jikrulu.

L-aħwa Troisi, biex iwieżnu r-rikors tagħhom, ġiebu xi dokumenti bix-xhieda ta' Ġanpatist Barro u Ċensu Pace. Iżda jidher li dawn, b'dak li qalu, it-tnejn għandhom xi mibegħda, jew għira, għal Serra, Pace għaliex baqa' minn barra, billi talab ħanut mill-ġodda u ma tawhx, u Barro billi jaħdem fl-istess sengħa ta' Serra.

Madankllu, Ġużè Serra ma naqasx li jġib id-dokumenti tiegħu wkoll, fejn bihom wera li ma għandux għajr ħanut wieħed lilu mikri minn Ġużè Camilleri, u li jkollu jħaħħilh, minħabba li ma jridux iqabbad nirien iżjed fih. Għalhekk kien jibqa' bla ħanut, li kieku l-Gvern ma tahx wieħed mill-ġodda.

Il-ħanut l-ieħor, li hu ta' Pawlu Bennard, għalkemm jidher li hu mikri lil Serra, iżda fis-sewwa, il-kerrej tiegħu hu l-Imgħallem Ċikku Schembri, bħalma qal Bennard stess. Terġa', das-sid irid il-ħanut tiegħu battal, malli jispiċċa ż-żmien tal-kera miftiehem, biex isewwih. Għax id-dħaħen għamlulu l-ħsara fil-bini, barra milli wkoll it-taħbit jagħtih ġewwa.

It-tielet ħanut hu ta' Mikiel Cassar. Das-sid igħid li hu krieh lil Salvu Schembri. Iżda, billi Serra għamel tajjeb għal Schembri, li jiġi ħatnu, biex ikun aktar fiż-żgur, l-irċevuti qed jagħmilhom f'isem Serra.

Terġa', Ċikku Troisi, wieħed milli għamlu l-petizzjoni, għalkemm jaħdem ta' ħaddied, dan l-aħħar ħalla s-sengħa tiegħu, billi qed jagħmilha ta' skrivan. Huh Pietru, għad illi s-sengħa tiegħu hi ta' ħaddied, għadu qatt ma ġie magħruf bħala Mgħallem, iżda dejjem ħadem ta' lavrant ma' mgħallmin oħra; dan l-aħħar ma' l-Imgħallem Ċensu Galea, li lilu wkoll ġie mogħti wieħed mill-ħwienet ġodda.

L-Amministraturi fl-aħħar qalu, li t-talba ta' l-aħwa Troisi ma għandhiex tiġi milqugħa, kemm-il darba l-Gvernatur ma jidhirlux xort'oħra. Iżda dan mexa fuq dak li qalulu l-Amministraturi tal-Bini tal-Gvern. Ta' Troisi ma qatgħux qalbhom. Wara xi żmien għamlu rikors ieħor. Fih fissru x'talbu fiż-żewġ rikorsi ta' qabel, u kif baqgħu bla ħanut. Iżda, billi reġgħu nbnew ħames ħwienet ġodda fl-istess triq, ma' li kien hemm, talbu wieħed minnhom. L-Amministraturi għarrfu lill-Gvernaturi, li meta ta' Troisi talbu l-ewwel darba għal ħanut, kienu laħqu krewhom lil ħaddieħor. U billi l-ġodda li saru huma mwegħdin ukoll, ma jistgħux jagħtuhom minnhom.

Il-Gvernatur qata' biex l-aħwa Troisi jitolbu mill-ġdid malli jkun hemm il-battal. Iżda, jekk wara kisbux xi wieħed mill-imsemmija ħwienet, ma nafux. Għax ebda talba oħra ta' Troisi ma ġiet f'idejna.

Wieħed minn dawk li marru joqogħdu f'ħanut ta' ħdejn il-Barrakka t'Isfel, deherlu li sab ruħu mfixkel fix-xogħol tiegħu, minn ieħor li baqa' fil-Belt. Għalhekk dana, li kien jismu Kustanz Borg, għamel petizzjoni lill-Gvernatur. Fiha qal li hu jaħdem ta' ħaddied u nagħal. Malli qalulu biex ibattal minn fejn kien, ħareġ malajr, biex fittex mar jaħdem is-sengħa tiegħu f'wieħed mill-ħwienet ġodda ta' ħdejn il-Barrakka t'Isfel. Iżda mhux hekk għamel Nikol Attard. Dana, daqqa taħt skuża, daqqa taħt oħra, baqa' jaħdem fis-sengħa tiegħu fl-istess ħanut li għandu taħt il-Kwartier ta' Putirjal, billi qal li huwa xiħ ħafna, waqt li għamel sħab ma' wieħed mil-lavranti tiegħu, bil-ħanut ukoll fejn il-Barrakka t'Isfel. Dan qed jaħdem il-ħadid u l-imsiemer għall-Imgħallem Nikol, biex iniegħel il-bhejjem. U billi Nikol huwa qrib Putirjal, ħa x-xogħol kollu f'idejh. B'hekk hu (Kustanz),

qed jibqa' b'idejh marbuta, billi naqsu ħafna x-xogħol. U billi ma għandu ebda ħaġa oħra biex igħin ruħu u jitgħajjex, talbu li jagħtih il-grazzja, billi jġiegħel lil Attard jitlaq il-ħanut ta' ħdejn Putirjal, u jmur jaħdem is-sengħa tiegħu ma' sieħbu, fil-ħanut il-ġdid ta' ħdejn il-Barrakka t'Isfel.

Għat-talba ta' Kustanz Borg, l-Amministraturi għarrfu lill-Gvernatur li dana kien jaħdem f'wieħed minn dawk l-4 ħwienet li hemm taħt l-Università (Triq San Kristofru), qrib l-Istanzi Pubbliċi (Triq San Pawl). Iżda meta dawn il-ħwienet kellhom jitbattlu, biex jitħallew għal ħaġ'oħra, lil Borg tawh wieħed mill-ġodda ta' ħdejn il-Barrakka t'Isfel.

Nikol Attard kien jaħdem fil-ħanut taħt il-Kwartier ta' fuq Putirjal. Iżda, billi dan ġie ordnat li ma jqabbadx nirien aktar, minħabba d-dħaħen u l-ħsejjes li kien jagħmel, għalaq il-foroġ, ħalla s-sengħa ta' ħaddied, u baqa' jaħdem biss f'dik ta' nagħal. Attard ma hu sħab ma' ħadd. Terġa', il-ħanut mogħti lil Kustanz Borg hu qrib ħafna lejn il-Bieb tax-Xatt, fejn 'il hemm ipoġġu ħafna nies bil-bhejjem tagħhom. Għalhekk, it-talba tiegħu ma għandhiex tiġi milqugħa. Kif hekk sar.

Wara xi xhur li saret it-talba ta' Borg, insibu oħra ta' Attard. Fiha qal li qed jaħdem ta' nagħal fit-triq id-dejqa ta' taħt il-Kwartier ta' Putirjal, billi jaqdi l-uffiċini kollha tal-Gvern. Xhur qabel, mhux biss ma ħallewhx iqabbad nirien aktar, imma ordnawlu wkoll biex jitlaq minn hemm. Fejn jaħdem iżjed ma kellux, u għalhekk ma satax jaqla' l-għajxien tiegħu, waqt li hu mgħobbi bil-familja. Iżda sama' li l-Furjana, qrib iċ-Ċimiterju (maġenb il-Knisja, in-naħa tal-Mall) jiġifieri taħt l-Ark (ma sibniex dan fejn kien), hemm kamra żgħira battala, u li hi meħtieġa ħafna għalih, biex fiha jaħdem is-sengħa tiegħu, bla ma jdejjaq lil ħadd hemm. Għalhekk talab li jikruhielu, waqt li hu mhejji li jħallas tagħha kemm jgħidulu.

Il-Gvernatur, f'Mejju ta' l-1811, ġiegħel lill-Amministraturi tal-Bini tal-Gvern biex jikruhielu.

QWIEL IL-BIDWI

Kull andar għandu l-karfa tiegħu.

Il-għana mill-għanem (merħla), u l-għanem iġib il-għana (il-kant), igħid ir-raħħal.

Il-lsien il-moħriet fih il-għasel għar-raba'.

Min f'rokontu għandu l-barrada
Jidħak bis-sena l-farrada.